

ПЕНСІЙНЕ СТРАХУВАННЯ У СИСТЕМІ ПЕНСІЙНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ PENSION INSURANCE IN THE SYSTEM OF PENSION PROVISION

У статті розглянуто роль пенсій, яка зростає з розвитком ринкових відносин у країнах, де відбуваються соціально-економічні та політичні зміни. На основі попередніх досліджень розроблено схему, в якій представлено базові принципи та особливості пенсійного страхування у світі.

Ключові слова: пенсійне страхування, пенсійне забезпечення, пенсійний фонд, пенсійні внески, соціальне страхування.

В статті рассмотрена роль пенсий, которая растет с развитием рыночных отношений в странах, где происходят социально-экономические и политические изменения. На основе предыдущих исследований разработана схема, в которой представлены

базовые принципы и особенности пенсионного страхования в мире.

Ключевые слова: пенсионное страхование, пенсионное обеспечение, пенсионный фонд, пенсионные взносы, социальное страхование.

The article considers the role of pensions that increases along with development of market relations in countries where social, economic and political changes take place. Based on previous research, the scheme has been developed to represent the basic principles and specific features of pension insurance in the world.

Key words: pension insurance, pension provision, pension fund, pension contributions, social insurance.

УДК 336.1

Куряча Н.В.

к.е.н., доцент кафедри фінансів
Дніпровський національний університет
імені Олеся Гончара

Постановка проблеми. На сучасному етапі розвитку економіки виникає багато труднощів, пов'язаних зі скороченням можливостей громадян, проявом інфляційних процесів, ускладненням демографічної ситуації, посиленням соціальної незахищеності населення, скороченням бюджетних асигнувань, подорожчанням життя внаслідок лібералізації цін, згортання соціальних програм за деякими напрямками, тому особливо важливим є збалансована система пенсійного забезпечення, яка може нівелювати негативні наслідки диспропорційного розвитку економіки.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблематику розвитку системи пенсійного забезпечення досліджено багатьма зарубіжними науковцями, економістами, до них належать: Г. Боднер, К. Джордан, Ліндемман, Д. Сандлер, А. Шюллер [4; 7]. Вітчизняні вчені формують сьогоденне бачення становлення нової пенсійної системи в Україні, а саме: І.Т. Грудзевич, О.А. Джусов, О.М. Сазонець, Л.В. Шаульська, О.М. Чередниченко [3; 5; 6].

Постановка завдання. Метою дослідження є вдосконалення засад пенсійного страхування у системі пенсійного забезпечення.

Виклад основного матеріалу дослідження. Нині деякі держави намагаються поліпшити стан пенсіонерів. Так, за повідомленням агентства Bloomberg, уряд Німеччини планує найзначніше за останні 15 років збільшення державних пенсій. Таким чином, буде підвищено купівельну спроможність 20 млн. пенсіонерів. Цю можливість уряд Німеччини отримав завдяки функціонуванню розвинutoї солідарної системи соціального забезпечення. Загальнообов'язкові пенсійні виплати в Німеччині здійснюються за рахунок відрахування з державного бюджету та із заробітної плати. Використання солідарної системи пенсійного забезпечення є актуальним питанням для багатьох країн світу в умовах фінансової кризи та неможливості громадян виплачувати пенсійні внески.

У критичному стані нині опинилися азійські країни у секторі пенсійного забезпечення. Цей сектор потребує найскорішого реформування. У звіті ОЕСР за січень 2009 р., де було проаналізовано стан систем пенсійного забезпечення 18 азійських країн, було зроблено висновок, «що азійським країнам потрібно реформувати свої пенсійні системи для забезпечення стабільних та достатніх пенсійних виплат сьгоднішнім працівникам та для того, щоб підготуватися до швидкого старіння населення, яке прогнозується на наступні двадцять років» [2]. Аналіз показав, що тільки 7,5% працюючих у Південній Азії мають право на пенсію, а в Східній Азії – 18%, тоді як у країнах ОЕСР цей показник дорівнює 70%. У небагатьох країнах Азіатсько-Тихоокеанського регіону надається соціальна пенсія для осіб, що не були учасниками офіційних пенсійних схем, для забезпечення пенсії на рівні прожиткового мінімуму. Тільки в Індії соціальне пенсійне забезпечення охоплює значну кількість населення похилого віку, приблизно від 10% до 15% [2]. Таким чином, азійським країнам необхідно розширити законодавчі положення про соціальний захист більшості населення.

Нині нагальною є проблема визначення того, який із фондів найбільш відповідає вимогам вкладника коштів у пенсійні фонди. Зараз кожний пенсійний фонд, відчуваючи на собі тягар фінансової кризи, намагається боротися за вкладників коштів у тяжкій конкурентній боротьбі. У зв'язку із цим виникають додаткові можливості вкладників вибирати пенсійні інститути, знижуючи свої витрати. До таких витрат належать і винагороди за надання послуг із пенсійного страхування. Якщо витрати є виправданими і не мають досить високої ціни, то учасники пенсійних систем залучаються до таких фондів. Таким чином, вкладники пенсійних внесків отримують можливість вибору між різними пенсійними фондами. У результаті конкурентної боротьби на ринку надання послуг

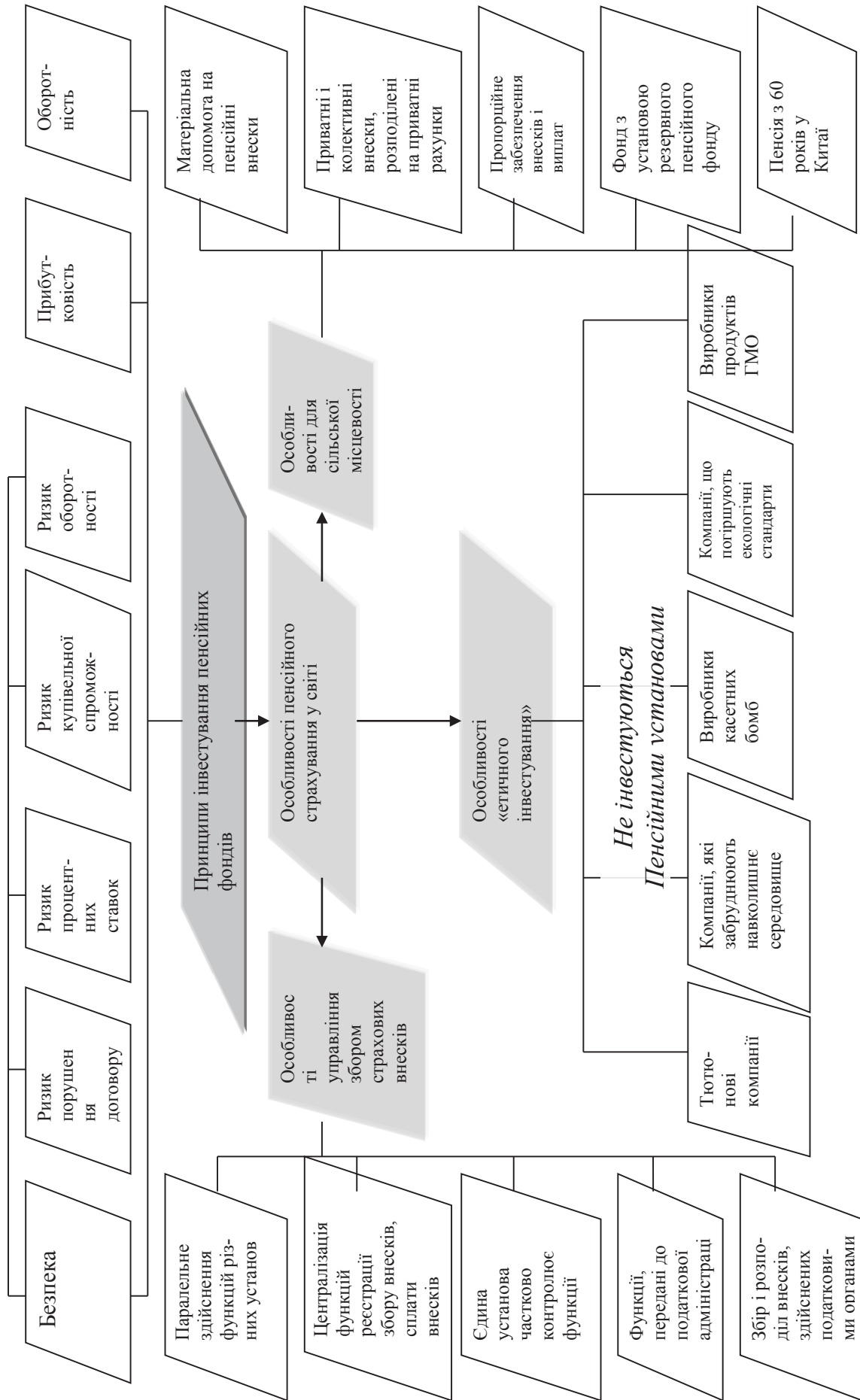

Рис. 1. Базові принципи та особливості організації пенсійного страхування в світі

із пенсійного забезпечення пенсійні фонди змушені знижувати плату за послуги. Mercer прогнозує, що компанії з управління активами скоріше зменшать оплату за свої послуги в майбутньому. Конкурентна боротьба за управління коштами пенсійних фондів розвернулася й серед компаній з управління активами. У зв'язку із цим виникають значні порушення закону, корупційні скандали, що можуть бути вирішені тільки правовими методами на основі розвинутої правової бази.

Нагальним питанням урядів країн світу стало вирішення проблеми високого рівня очікуваного приросту населення пенсійного віку в країнах ЄС. Прикладом є прогнозоване зростання показника співвідношення чисельності непрацюючих пенсіонерів до чисельності ефективно працюючого населення з 37% у 2007 р. до 72% у 2060 р. [1]. Таким чином, сьогодні десять працівників утримують чотирьох пенсіонерів, а в 2060 р. будуть утримувати сім пенсіонерів. Ще більш тривожною є ситуація у Румунії, Польщі, Болгарії, Литві, Угорщині, Мальті та Словаччині, в яких очікується зростання цього показника в 2060 р. до 100%. Уряди провідних країн світу намагаються реагувати на цю складну ситуацію так: у деяких країнах будуть зростати державні видатки на пенсію (у країнах ЄС найближчим часом вони зростуть приблизно на 2,4%). Також можливими є заходи з підвищення пенсійного віку, стимулювання державою продовження трудової діяльності, обмеження випадків дострокового виходу на пенсію, згортання деяких державних пенсійних програм. У деяких країнах розглядається питання введення рівного віку виходу на пенсію чоловіків та жінок. Нині в Китаї пенсійний вік чоловіків дорівнює 60 років, жінки, зайняті фізичною працею, отримують пенсію у 50 років, а працюючі у сфері розумової праці – у 55 років. Директор Міжнародного бюро праці в Китаї та Монголії Констанс Томас сказала, що традиційно обов'язковий вихід на пенсію у більш ранньому віці раніше захищав жінок, тому що вважалося, що жінки мають подвійну завантаженість роботою. Але «нерівність у визначенні пенсійного віку дедалі більше вважається застарілою» і навіть розглядається як «інституційна дискримінація за статтю». За повідомленням «Чайна Дейлі», місцева влада Пекіну взяла на себе ініціативу запропонувати збільшення пенсійного віку для жінок із 55-ти років до 60-ти, розглядаючи це як частину низки змін у законодавстві, спрямованих на забезпечення гендерної рівності на роботі. Однак ця проблема носить подвійний характер. З одного боку, необхідним є підвищення пенсійного віку, з іншого ж, рецесія визвала у світі безробіття. Отже, збільшення пенсійного віку може привести до зростання показника безробіття. Виходячи з такого мислення, Центристський кабінет Фінляндії відклав свої плани щодо підвищення пенсійного віку із 63-х до 65-ти років у 2011 р., домовившись натомість

із профспілками і роботодавцями збільшити його з нинішніх 59,4 років на три роки за період від сьогодні до 2024 р. За даними статистики, у Фінляндії практично з 72 тис. осіб, які офіційно вийшли на пенсію, менш ніж половина (34 тис.) отримали звичайні пенсії, передбачені за віком. Близько 12 тис. вийшли на пенсію за пенсійними планами для літніх осіб, що тривалий час не працювали, а 23 тис. отримали пенсії за інвалідністю [5].

Для виходу з фінансової кризи в галузі пенсійного забезпечення необхідне розроблення нових принципів для відновлення світових ринків пенсійного забезпечення. До таких принципів можна віднести: прозорість у розкритті інформації з пенсійних схем; підвищення ролі акціонерів на ринку капіталу пенсійних фондів; визначення можливих ризиків та прийняття заходів для боротьби з ними; можливість створення незалежної наддержавної установи з певними повноваженнями щодо отримання інформації стану тієї чи іншої організації з надання послуг із пенсійного забезпечення з можливістю здійснення випереджальних кроків для запобігання кризовим явищам, збереження свободи інституційних інвесторів під час вибору об'єкта інвестування.

Велике значення у здійсненні засад пенсійного забезпечення відіграють процеси інвестування коштів. Інвестування пенсійних страхових фондів на ринку капіталу має свої особливості й певні принципи, яким необхідно слідувати для безпеки, прибутковості та оборотності засобів. Основні з них:

1. Безпека. Принцип безпеки означає, що під час інвестування необхідно прагнути уникати можливості ризику, щоб гарантувати у встановлений час повернення необхідної суми інвестованого капіталу. Безпека інвестування є найголовнішою вимогою під час інвестування, тому що якщо немає можливості повернути навіть безпосередньо первинний інвестований капітал, тоді питання про прибутковість і оборотність засобів навіть не стоїть. Головне під час забезпечення безпеки інвестування – це уникнення таких інвестиційних ризиків:

– ризик порушення договору. Це відбувається, коли інвестор вклав свій капітал і внаслідок банкрутства або погіршення господарського перебування на цьому підприємстві не може повернути свій первинний інвестиційний капітал. Ризик порушення договору також називають фінансовим ризиком, або кредитним ризиком;

– ризик процентної ставки. Коли інвестор купує певні прибуткові облигації, він може стати перед обличчям ризику процентної ставки. Якщо відсоток прибутковості цих облигацій під час випуску достатньо стабільний, належачи до певного виду інструменту, що приносить прибуток під час інвестицій, то під час зміни процентної ставки вартість облигацій може змінюватися;

– ризик купівельної спроможності;

– ризик оборотності. Ризик оборотності відбувається тоді, коли куплене інвестором майно або актив у необхідний час не обертається або під час обороту первинний капітал і відсотки знаходяться у збитку.

2. Прибутковість. Принцип принесення прибутку є основним принципом інвестування.

3. Оборотність. Оборотність означає здатність швидкого обігу капіталу без виникнення збитків. На ринку капіталу інвестор купує фінансовий інструмент, який має свою вартість цінних паперів, можливість повернути свій капітал та отримати відсотки.

Проаналізуємо принципи інвестування капіталу у фондові засоби пенсійного страхування. Незалежно від того, говоримо ми про суспільне або про приватне пенсійне страхування, під час інвестування страхових коштів необхідно керуватися всіма переліченими вище принципами інвестування страхового капіталу. Проте необхідно виділити, що безпека є найістотнішим чинником під час інвестування пенсійних страхових коштів. Якщо під час інвестування пенсійних страхових коштів отримати збиток, тоді для пенсіонерів зникне можливість отримання пенсійного доходу. Суспільне пенсійне планування зазвичай не повинне приділяти значної уваги принципу прибутковості, тому що прибутковість завжди пов'язана з відомою частиною ризику, а суспільне пенсійне страхування не може собі цього дозволити.

Порівняно з безпекою і прибутковістю оборотність інвестування пенсійного страхового капіталу зовсім не має принципового значення, тому що термін заборгованості пенсійного страхування зазвичай достатньо великий, дохід від внесків пенсійного страхування і прибуток від інвестування можуть задовольняти вимогам виплати пенсійної допомоги. До того ж суму виплати по пенсійному страхуванню можна спрогнозувати, тому немає необхідності купувати найприбутковіші акції або цінні папери на фондовому ринку.

Основними способами інвестування капіталу у фондові засоби пенсійного страхування є такі.

1. Облігації, що приносять певний прибуток. Облігації, що приносять певний прибуток, включають урядові облігації й облігації підприємств. Процентний прибуток цих облігацій наперед визначений, необхідно тільки вчасно зробити оплату готівкою за векселем, і інвестор до певного часу отримує певний дохід.

2. Акції. Облігації, будучи представником фінансового капіталу підприємства, дають інвесторові право кредитора, тоді як акції, будучи представником фінансового капіталу підприємства, дають інвесторові загальні права. Прибуток підприємства від випуску акції належить акціонерам, але якщо підприємство збанкрутує, акціонери не зможуть повернути собі свій капітал. Якщо порів-

нювати з облігаціями, ризик акціонерів більший. Проте процентний прибуток від акцій залежить від того, як просуваються справи у підприємства.

3. Інструмент валютного (грошового) ринку. Інструмент валютного (грошового) ринку включає казначейську облігацію (зазвичай обмежується періодом у шість місяців), банківський внесок, комерційний вексель, внесок на крупну суму та інші короткострокові векселі й грошові фонди. Особливість інструментів валютного (грошового) ринку полягає у їх низькому інвестиційному ризику, при цьому оборотність капіталу порівняно висока. Висока оборотність капіталу в змозі задовольнити потреби виплати грошових фондів пенсійного капіталу, але при цьому процентний дохід такого інвестиційного інструменту порівняно невисокий.

4. Кредит під заставу. Використання пенсійного страхового фонду як кредиту під заставу дуже поширене в деяких державах. Оскільки під час видачі кредиту інвестор отримує певну заставу, ризик розірвання договору порівняно низький, до того ж кредитор може отримати прибуток відповідно до ринкової облікової ставки. У багатьох країнах об'єктом під видачу застави є житлове майно.

5. Сумісна продукція капіталу. За кордоном за порівняно невеликого пенсійного страхування зазвичай уважають за краще купувати сумісну продукцію капіталу; порівняно велике пенсійне страхування так само іноді користується цим способом для розосередження інвестицій.

6. Нерухомість. Інвестування у нерухомість також дає змогу зберегти і збільшити вартість інвестицій.

У Європейському Союзі нині немає єдиної системи інвестування приватного пенсійного капіталу. У деяких країнах діє постанова про обов'язкове інвестування від 15% до 60% в урядові облігації. Багато економістів Європейського Союзу вважають, що подібні постанови про обмеження інвестування пенсійного фонду може призвести до розумного розподілу ресурсів капіталу.

У Польщі приватний пенсійний фонд, окрім обмеження у 5% на самоінвестування, має багато інших інвестиційних обмежень. У деяких країнах у минулому були обмеження на організацію майна, але в подальшому залишився принцип «усе для людини». Таким чином, державою повинно здійснюватися регулювання і контроль процесу інвестування коштів пенсійних фондів. Залежно від політики держави повинно встановлюватися обмеження щодо інвестування у різні засоби.

Ґрунтуючись на досвіді провідних індустріальних країн, можна виділити п'ять основних методів управління збором страхових внесків.

1. Паралельне здійснення окремими установами соціального страхування своїх функцій. Управління системою є повністю децентралізованим і відокремленим від податкової системи. До

країн, що мають такий тип адміністрування, належать Данія, Люксембург, Австрія, а також Україна.

2. Функції реєстрації платників і застрахованих осіб, збору внесків, прийому та обліку звітності зі сплати внесків централізовано виконує одна установа. Водночас страхові виплати, ведення відповідних баз даних та обліку застрахованих осіб здійснюються окремо кожним із фондів соціального страхування. Таку схему адміністрування застосовують Бельгія, Іспанія, Італія, Македонія та Болгарія. Також до цього типу належать Німеччина, де всі соціальні внески збирає установа з медичного страхування, та Польща, у якій ті самі функції виконує адміністратор солідарної пенсійної системи.

3. Єдина установа, яка здійснює збір страхових внесків, є відповідальною і за здійснення виплат, ведення обліку застрахованих та зберігання необхідних даних. Подібну адміністрацію мають Чехія, Греція, Литва, Мальта, Португалія, Швейцарія та Словаччина.

4. Функції збору, контролю, примусового стягнення та управління грошовими потоками здійснює податкова адміністрація. Є певні розбіжності щодо органів, відповідальних за реєстрацію та облік застрахованих, але у цілому таку модель адміністрування практикують Естонія, Угорщина, Голландія, Словенія, Росія, Сербія, Хорватія, Чорногорія, Албанія, Румунія, Боснія та Герцеговина.

5. На єдину установу покладаються всі функції, не пов'язані зі збиранням внесків, тоді як збір і розподіл внесків здійснюють податкові органи. Таку модель із найбільшим ступенем інтеграції можна знайти у Великій Британії, Фінляндії, Швеції, Норвегії, Ісландії. Ірландія та Латвія мають дуже подібні до цієї системи моделі, але певні адміністративні функції установ із медичного страхування залишилися децентралізованими.

Висновки з проведеного дослідження. Ефективність роботи реформованої системи адміністрування пов'язана також з обсягом зібраних внесків на соціальне страхування. Визначення цього взаємозв'язку шляхом співвідношення фонду оплати праці, з якого сплачено внески, до фактичного фонду оплати праці в досліджуваних країнах дає змогу стверджувати, що більший ступінь інтегрованості системи забезпечує збільшення її доходів. Зокрема, перший, другий і третій типи моделей адміністрування характеризуються у середньому такими співвідношеннями: 84,5%,

86,8% та 88,4% відповідно. Найбільш інтегрований п'ятий тип у середньому демонструє показник збирання внесків на рівні 100%. Проте четвертий тип із консолідованою функцією збору в податковій адміністрації, але децентралізованими рештою функцій дав низький результат – 73,5%.

Проведене теоретичне узагальнення наукових основ соціальних умов розвитку пенсійного забезпечення дає підстави стверджувати: по-перше, для планування пенсійної системи в Україні потрібно враховувати демографічні особливості країни; по-друге, для успішної реалізації пенсійних накопичувальних схем має бути забезпечене виконання умов політичної, економічної стабільності, стійкості національної валюти, низького рівня інфляції; по-третє, фінансова інфраструктура повинна бути високорозвиненою; по-четверте, податкова система підлягає значному вдосконаленню; по-п'яте, необхідним є гарантування виплат із використанням державного контролю; по-шосте, потрібно мати високий рівень довіри серед населення.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Закордонні пенсійні системи: досвід для Росії. Аналітичний вісник. 2001. Вип. 16. URL: <http://wbase.duma.gov.ru:8080/law?d&nd=981600319&mark=981600007>.
2. ОЕСР / Світовий банк: Погляд на пенсійні системи країн Азійсько-Тихоокеанського регіону (січень 2009 року). URL: <http://www.oecd.org/dataoecd/33/53/41966940.pdf>.
3. Сазонець І.Л. Фінансовий механізм пенсійної системи України в умовах трансформації світової економіки: монографія. Дніпропетровськ: ДНУ, 2008. 396 с.
4. Сандлер Д.М. Огляд сучасних систем пенсійного забезпечення. Економіка та держава. 2007. № 12. Спецвипуск. С. 92-95.
5. Фомішин С.В. Сучасні міжнародні економічні відносини як результат прискореного розвитку економічних систем. Держава та регіони. Серія «Економіка та підприємництво». 2005. № 1. С. 299-305.
6. Шаульська Л.В. Трудовий потенціал як чинник інноваційного розвитку. Ринкова економіка: сучасна теорія і практика управління. 2005. Т. 8. № 9. С. 256-262.
7. Шюллер А., Крюссельберг Х.-Г. Анализ экономических систем: основные понятия теории хозяйственного порядка и политической экономики. М.: Экономика, 2006. 338 с.